

Krajinná výstava v Chebe : historická kontinuita využitia verejného priestoru

Marcela Brabačová

vol. 4, 2015, 2, pp. 72-83

Landscape exhibition in Cheb : historical continuity of usage of public space

Considering town design with regard to the originality, identity and traditions can play an effective role in city. The study focuses on changes in organization and usage of the public space in town caused by historical, demographical and political processes, and on process of identification of citizens with urban area. Via German phenomenon of landscape exhibitions we will observe reception and usage of green areas in border town Cheb. Differences in usage of the original and the recent one were caused by massive demographical change: after war removal of German inhabitants. Transforming the public space in Cheb via landscape exhibition we compare with the same process which took place in German border town Marktredwitz. Research methods used for writing this study were analysis of documents related to landscape exhibitions in general and with Chebean and Marktredwitzean exhibition in particular, participant observation and narrative interviews.

Key words: Demographical change. Public space. Landscape exhibition. Identity and sense of place.

Úvod

„Město je nepochopitelné bez prostoru, v němž se rozkládá.“¹

Problematika zelených prostranství je jedním z častých témat současných urbánních studií. Obyvatelé měst dnes tráví většinu svého času mezi zdmi domů, v uzavřených prostorách kanceláří, provozoven a bytů. Tento způsob života následně vyvolává potřebu regenerujícího pobytu v přírodě a „zelené“ prostředí se tak ve městě stává nezbytností.

V 19. století se přírodní prostor začal pod tlakem průmyslového rozvoje z měst vytráčet, významnou roli tak mezi veřejnými prostory začaly brzy zaujímat sady, městské parky a promenády.² Ozdravování stále více industrializovaných měst se stalo nedílnou součástí řešení urbanistických problémů. Uplatňované strategie podléhaly mnoha faktorům, v socialistických zemích pak především direktivnímu plánování a sociálně motivovaným počínáním, které nerespektovaly logiku uspořádání.³ Dnes je zelený prostor ve městech vytvářen systematicky, a pokud je na toto téma vedena diskuse, mluví se nejen o vzhledu a funkcích fyzického prostředí, ale i o kultuře moderního evropského města.⁴ Město Cheb, ležící šest kilometrů od státní hranice s Německem, se s potřebou kvalitního městského zeleného prostoru začalo vyrovnávat v roce 2006 navázáním na v tomto prostoru dříve existující tradici německých krajinných výstav. Český Cheb tu z původně německého Egeru vytvořily v letech 1945 – 1947 procesy odsunu německého obyvatelstva a příchodu nových dosídlenců. Město v těchto letech prošlo kompletní demografickou proměnou, která následně ovlivnila jeho další rozvoj, duchovní i prostorový. Komplikované formování nové občanské společnosti bylo nově přerušeno v únoru 1948, kdy komunistická strana násilně převzala moc ve státě. Tyto dvě zlomové události narušily v Chebu kontinuitu všech sociálních i urbanistických procesů

1 AUGÉ, Marc. *Antropologie současných světů*. Brno : Atlantis, 1999, s. 109.

2 AMBROŽOVÁ, Zuzana. Veřejné prostory malých měst. In: *Urbanismus a územní rozvoj*, 2010, roč. XIII, č. 6, s. 14-20.

3 AMBROŽOVÁ, Z. *Veřejné prostory...*, s. 16.

4 CLARK, Peter. Urbánní dějiny a zelený prostor. In: *Lidé města/Urban People*, 2010, roč. 12, č. 1, s. 139.

a tak je možné na příkladu tohoto města ukázat, jak historie a změna národní identity města ovlivňují vzhled a charakter užívání veřejného prostoru. V této práci je bližšímu zkoumání podrobeno veřejné území pod chebským hradem na obou březích řeky Ohře, místo konání původních německých krajinných výstav a současný nejužívanější městský zelený prostor.

Eger/Cheb

Identitu místa vytváří jeho fyzický charakter a historie,⁵ významnou roli pak v jeho konstrukci hrají emoce i myšlení těch, kteří ho užívají, ti svou činností dávají místu smysl a význam.⁶ Historie dříve německého města Egeru po staletí existujícího v regionu zvaném Egerland, které se po skončení druhé světové války přeměnilo v český Cheb, se datuje hluboko do minulosti. Dříve, než si ji stručně představíme, je nutné osvětlit otázku českých a německých oikonym. V této studii je používán pro město a jeho okolí český název Cheb a Chebsko, a to i v situaci, kdy by historicky správné bylo použití názvů německých, Eger a Egerland. Problematickou se tato otázka stala v době nárůstu národních nacionalismů. Původně k označení chebského území a Chebanů samých sloužil mezi německým obyvatelstvem pojem „böhmisch“, vyjadřující zemskou příslušnost a kolektivní identitu jazykově odlišných skupin ke Koruně české. Ve chvíli, kdy začaly vládnout nacionální modely, české nacionálně emancipační hnutí pomocí překladu pojmu „böhmisch“ na „český“, označilo Čechy jako jediné legitimní vlastníky celých českých zemí, včetně těch částí, které byly zcela „nečeské“. Takto kolektivní identita česká a německé skupiny vyjadřovaná konceptem bohemismu zmizela.⁷ Ve výsledku vznikla situace, kdy je dodnes na německé straně Cheb nazýván Egerem, a to i na dopravním značení veřejných komunikací. Německá identita města je tu udržována spolky bývalých Chebanů, tzv. Egerländer Gmoi.⁸ Sémantickou odbočku lze uzavřít s tím, že zmatení pojmů stále trvá a je mnohdy součástí vyhocených diskusí historiků.

Geograficky výhodná poloha u řeky v chráněné kotlině přilákala své první obyvatele už v mladší době kamenné. Později doložily archeologické nálezy slovanské osídlení z 9.–11. století.⁹ První písemná zmínka o městě pochází z listiny císaře Jindřicha IV. a je datována rokem 1061.¹⁰ Cheb byl centrem historické oblasti, později nazvané Regio Egere. Tato oblast byla v průběhu staletí střídavě ovládána českou nebo německou stranou a Cheb sám sehrál několikrát v dějinách velmi významnou roli. Roku 1277 byl Cheb prvně označen jako říšské město a v roce 1322 bylo jeho výjimečné postavení v rámci zemí Koruny české potvrzeno Janem Lucemburským.¹¹ Ražba vlastních mincí, osvobození od cla, daní a placení mýta v celé říši byla těmi privilegii, která v dalších letech výrazně přispívala k rozkvětu města. Pod ochranou českých lucemburských králů začalo město zvětšovat svůj územní rozsah a posléze se zařadilo mezi nejbohatší a nejvýznamnější místa zemí Koruny české. Chebský městský stát měl ve

5 TUAN, Yi-Fu. Humanistic Geography. In: *Annals of the Association of American Geographers*, 1976, roč. 66, č. 2, s. 266-276.

6 CRESSWELL, Tim. *Place : A Short Introduction*. Maiden : Wiley-Blackwell, 2004, s. 151.

7 LOZOVIUK, Petr. Němečtí vystěhovalci v českých zemích a jejich jazykové ostrovy v Jihovýchodní Evropě. In: *Češi v cizině*. Praha : ÚF AV ČR, 1998, s. 41.

8 Egerländer. [cit. 24.11.2015]. Dostupné na internetu:<<http://www.egerlaender.com/Geschichte/Egerland.htm>>; <www.egerlaender.cz>

9 BOHÁČ, Jaromír. *Cheb – město*. Domažlice : Nakladatelství Českého lesa, 1999, s. 5.

10 BOHÁČ, J. *Cheb – město...*, s. 7.

11 BOHÁČ, J. *Cheb – město...*, s. 10.

14. století rozlohu šest set osmdesát kilometrů čtverečních.¹² V první třetině 15. století bylo město významným hospodářským, politickým a vojenským centrem, které sehrálo zásadní roli v bojích proti husitským Čechům, především jako prostředník mezi znesvářenými stranami. Úmluva zvaná Soudce chebský, sjednaná a uzavřená v předvečer jednání basilejského koncilu ve zdejší klášterě, tehdy otevřela cestu k míru.¹³ Významnou kapitolou se pro město stalo období vlády Jiřího z Poděbrad v druhé polovině 15. století. Král Jiří zval Chebské do Prahy na zemský sněm a podporoval je v jejich světských i církevních sporech. Proto také ve sporu o Jiřího římskou korunu zůstal Cheb českému králi věrný.¹⁴ Územní autonomie Chebska skončila v roce 1723, kdy bylo městské radě oznámeno propadnutí zástavy. Od této chvíle byl Cheb i formálně svobodným královským městem v zemích koruny české.¹⁵

Posuneme-li se na počátek století dvacátého, nacházíme Cheb jako bohaté průmyslové město a důležitou obchodní křižovatku. Hraniční poloha města, výhodná pro obchod a nevýhodná v politickém dění, se v tomto století stala skutečnou přítěží. Evropská politická krize, která pokračovala i po ukončení první světové války zasáhla Chebsko zvláště významně. Změna poměrů po ustavení samostatného Československa v roce 1918 se zdála být Čechům historickou spravedlností. Němci však prožívali zcela opačné pocity, které se vlivem nové české státní ideologie jen prohlubovaly.¹⁶ Státními se staly národ a jazyk československý, i když třetina obyvatel byla jiné národnosti a „československy“ nemluvila. Takto marginalizované národy hrály v nové republice úlohu menšin. Obyvatelstvo Chebu proti začlenění města do nového státu zoufale protestovalo, protesty však nebyly vyslyšeny. Složením obyvatel zůstal Cheb nadále městem německým, i o deset let později tvořili Češi pouhých 1,13 % veškerého obyvatelstva.¹⁷ Světová hospodářská krize ve 30. letech vyvolala dlouhodobý stav nouze, na Chebsku ostře kontrastující s hospodářským vzestupem sousedního, od roku 1933 už „Hitlerova“ Německa. Když 3. října 1938 předávali představitelé města Chebu do rukou vůdce středověkou zástavní listinu a symbolicky tak doložili odtržení Chebska od českého státu, bylo toto gesto jen vyústěním víceletého procesu. Průběh a následky druhé světové války jsou obecně známou historií. Pro Cheb znamenal konec války a příchod americké armády obsazení, ne osvobození. Následný odsun téměř veškerého německého obyvatelstva způsobil totální změnu identity města, z německého Egeru se stal český Cheb. Samotné doosidlování probíhalo velmi pomalu, v několika vlnách. Ke slovu se dostali nacionalisté, upřednostňující jako vhodné nové osidlence české krajany ze zahraničí.¹⁸ Území bývalého Egerlandu i město samotné se začaly pomalu zaplňovat Čechy a Slováky z Volyně, Rumunska, Slovenska, Vídně a Slezska.¹⁹ Jedinci, pocházející z různých kulturních prostředí, kteří se nelehko sžívali s novým prostředím a kteří si teprve začínali zvykat na své nové domovy a práci, se v roce 1948 museli přizpůsobit znovu. Nové poměry po nástupu totalitní komunistické moci odsunuly následně celý region na několik desetiletí do zapomnění. Vybudování státní hranice tvořící „pevnou hráz socialismu“ a vyžadující tak početné nasazení vojska i státní policie na jedné

12 KUBŮ, František. *Chebský městský stát*. České Budějovice : Veduta, 2006, s. 45.

13 BOHÁČ, Jaromír. *Cheb*. Praha : Paseka, 2008, s. 13.

14 BOHÁČ, J. *Cheb...*, s. 64.

15 BOHÁČ, J. *Cheb – město...*, s. 35.

16 BOLDT, Frank. *Cheb, město evropských dějin. Esej o česko-německé koexistenci*. Praha : Paseka, 2010, s. 145.

17 BOHÁČ, J. *Cheb...*, s. 82.

18 NEŠPOR, Zdeněk. *Reemigranti a sociálně sdílené hodnoty. Prolegomena k sociologickému studiu českých emigračních procesů 20. století se zvláštním zřetelem k západní reemigraci 90. let*. Praha : SÚ AV ČR, 2002, 95 s.

19 BOLDT, F. *Cheb, město evropských dějin...*, s. 197.

straně, a vykořeněné obyvatelstvo bez kulturní historie na straně druhé, byly těmi okolnostmi, které udělaly z Chebu jedno z nejméně atraktivních měst republiky.

Prostorová socializace nových obyvatel Chebu

„Aby byl veřejný prostor možný, musí jeho uživatelé sdílet určitou zásobu vědění, určitou sadu významů.“²⁰

Města a jejich sídelní struktury jsou formovány a přetvářeny v dlouhodobé perspektivě, přesto mohou nastat specifická období, kdy ke změnám dochází náhle a neplánovaně. Tak tomu bylo i v Chebu, kde kontinuita vývoje městského prostředí byla v roce 1945 násilně přerušena, a tradiční přístup k místu zmizel s původními Chebany za hranicemi Bavorska.

V průběhu let 1956 – 1962 prošel Cheb, vyhlášený už v roce 1950 za městskou památkovou rezervaci, zásadními urbanistickými změnami.²¹ Uspořádání veřejného prostoru, struktura domů i ulic, byly pro nové obyvatele cizí více, než je běžná cizost prostředí pro nově přichozí. Charakter města, odrážející národnost bývalých obyvatel, byl pro většinu Čechů a Slováků, přicházejících z vesnic daleko na východě, zcela neznámou materiální realitou, která svým německým duchem podněcovala poválečnou horlivost v odstraňování všeho německého. Přestože první dva asanační plány Chebu z roku 1949 a 1951 počítaly s rekonstrukcí celých domovních bloků, rabování a chátrání neobydlených a neopravovaných domů realitu změnilo.²² Své vykonal i přesun peněz určených na rekonstrukci historického jádra na panelovou výstavbu, začlenil do historické zástavby krabicové novostavby, dokreslující „(...) až arogantní lhostejnost k duchu starého Chebu“.²³ Proklamovaný komplexní přístup k asanaci historického jádra města se tak proměnil v jeden velký omyl. V dalších letech socialismu docházelo v Chebu pod vlivem pragmatického plánování k vytváření vnitřních periferií.²⁴ Z nových vnitrobloků s ozdravnou zelení a hřišti pro mládež a pracující se brzy staly skládky šrotu a domovního odpadu.²⁵ Z původních dvou tisíc sto domů stojících v roce 1945 jich bylo za necelých dvacet let zbořeno šest set třicet dva a z historického jádra města se stala kulisa, obklíčená panelovými domy.²⁶ Veřejný prostor města, pro nové obyvatele nesrozumitelný skrze chybějící význam zde zamýšlených a konaných činností, procházel radikálními změnami, tolik potřebná nová infrastruktura však začala vznikat teprve v 90. letech 20. století. Rozrůstající se příměstská průmyslová oblast poskytla pracovní místa, obnovena byla pěší zóna, která znovu propojila nádraží s centrem města, postaven byl nový autobusový terminál. Rozsáhlou rekultivací prošlo i dlouho nereflektované území na břehu Ohře pod chebským hradem. Nástrojem této změny městského veřejného prostoru se v roce 2006 stal znovu objevený fenomén krajinných výstav.

20 POSPĚCH, Pavel. Městský veřejný prostor : interpretativní přístup. In: *Sociologický časopis*, 2013, roč. 49, č. 1, s. 75-100.

21 BOHÁČ, J. *Cheb...*, s. 32.

22 BOHÁČ, J. *Cheb...*, s. 44-45.

23 BOHÁČ, J. *Cheb...*, s. 48.

24 MUSIL, Jiří. Vývoj a plánování měst ve střední Evropě v období komunistických režimů. In: *Sociologický časopis*, 2001, roč. 37, č. 3, s. 288.

25 BOHÁČ, J. *Cheb...*, s. 33.

26 BOHÁČ, J. *Cheb...*, s. 34.

Historie a význam krajinných výstav

„(...) ich habe keine Sorge, dass Gartenschauen ein „modernes“ Instrument der Stadtentwicklung sind“²⁷

Vznik krajinných výstav můžeme umístit do 15. století, kdy v souvislosti s výměnou zboží mezi evropskými zeměmi a jejich koloniemi přiváželi obchodníci do Evropy také nové rostliny a plodiny. Tyto z pohledu Evropanů exotické rostliny si někteří obchodníci vysazovali ve svých zahradách a sklenících a poté zvali milovníky flóry na jejich prohlídku. V bohatnoucí společnosti rostl i zájem o zahrady a zahradní umění a tak byly pěstební úspěchy stále častěji prezentovány veřejnosti.²⁸ Na počátku 19. století se v Německu ustanovily první zahradnické spolky a od roku 1830 se datují i první zahradnické výstavy. Trvaly pouze několik dní a stejně důležitou úlohu jako výstavnictví v nich hrál i prodej výpěstků.²⁹ V roce 1869 se konala první mezinárodní zahradnická výstava v Hamburku, další pak v roce 1887 a 1896 v Drážďanech. Podoba krajinných výstav jaké jsou známy dnes, vznikala od roku 1897.³⁰ Už to nebyly jen přehlídky zahradnického umění provázené prodejem výpěstků, poprvé byly veřejnosti po dobu půl roku představovány koncepty úprav vybraného území. Úprava, rekultivace nebo změna užití veřejného prostoru se staly součástmi všech dalších výstav. Od roku 1951 se každé dva roky koná v Německu spolková krajinná výstava, každých deset let pak velká výstava mezinárodní. Zemské krajinné výstavy jsou organizovány malými a středními městy od roku 1980.³¹ Jsou orientovány na městské či regionální cíle a zcela záměrně jsou pro jejich konání vybírána území, která v prostoru měst působí problematičtěji.

Cheb zažil své, nejen ale krajinné výstavy, v letech 1898, 1903, 1923 a 1931.³² Konaly se vždy ve stejné části města, na obou březích řeky Ohře, v Poohří. Prostor byl dlouhodobě formován a vytvářen sociálně-prostorovou aktivitou obyvatel a díky těmto procesům měl svou podobu a význam.³³ Území pod chebským hradem se od konce 19. století opětovně stávalo dějištěm velkých výstav. V roce 1881 a 1882 se zde konaly Zemědělská a poté Živnostenská výstava,³⁴ které svou úspěšností přesvědčily v roce 1898 město Cheb, aby louku pod hradem na levém břehu zakoupilo a postavilo na ní pěveckou halu pro nadcházející spolkovou pěveckou slavnost českých Němců.³⁵ Další významnou událostí v tomto prostoru byly Zemědělská a lesnická výstava spojená s průmyslovou a zbožní výstavou v roce 1923 a dále Velká hospodářská výstava, konaná v roce 1929, s návštěvností okolo tři sta tisíc hostů.³⁶ Výstavy zahajovala oficiální činnost obchodníků, zemědělců, živnostníků a průmyslníků a po ukončení oficiálních programů pokračovaly lidovými slavnostmi. Na březích řeky Ohře pod

27 SCHMID, Sighard A. Sind Gartenschauen zukunftsfähig? [cit. 27.1.2016]. Dostupné na internetu: <http://www.bdl.de/pdf/bdla_gartenschauen_200305.pdf>

28 RICKERT, Alexej. *Evaluierung von Landesgartenschauen – das Beispiel Bad Nauheim*, s. 19. [cit. 17.11.2015]. Dostupné na internetu: <<http://www.unigiessen.de/cms/fbz/fb07/fachgebiete/geographie/bereiche/raumstadtgeographie/dateien/diplomarbeitrickert>>

29 RICKERT, A. *Evaluierung von Landesgartenschauen...*, s. 19.

30 RICKERT, A. *Evaluierung von Landesgartenschauen...*, s. 20.

31 RICKERT, A. *Evaluierung von Landesgartenschauen...*, s. 20.

32 Cheb 2013. [cit. 17.11.2015]. Dostupné na internetu: <<http://www.cheb2013.cz/cz/akce-cheb-2013/vystava-historie-krajinnych-vystav-v-chebu-23>>

33 THRIFT, Nigel. Space : the fundamental stuff of human geography. In: VALENTINE, Gill et al. *Key concepts in geography*. London : SAGE Publication, 2003, s. 95.

34 Texty k výstavě *Historie krajinných výstav Chebu, 2013*. Archiv Turistického infocentra města Cheb.

35 Interaktivní encyklopedie Cheb, pěvecká hala. [cit. 18.1.2016]. Dostupné na internetu: <<http://encyklopedie.cheb.cz/cz/encyklopedie/pevecka-hala>>

36 Texty k výstavě *Historie krajinných výstav Chebu, 2013*. Archiv Turistického infocentra města Cheb.

chebským hradem se tak odehrávaly kromě pěveckých, například i Valdštejnské slavnosti či Slavnosti cechu řezníků. Poté, co původní pěvecká hala přestala vyhovovat svými rozměry, bylo v roce 1931 rozhodnuto o stavbě budovy nové, která pojala až deset tisíc diváků a na jejímž pódiu mohlo naráz účinkovat až čtyři tisíce zpěváků.³⁷ Tehdy dostala i louka pod hradem zcela nový, slavnostní vzhled, změnila se v park a květinovou výstavu. Další novou městskou stavbou, která vznikla na pravém břehu řeky v místě zvaném Rahm v roce 1829, se stala nová střelnice, jejíž budova se následně od konce 19. století proměnila na nejdůležitější místo městských oslav i krajinných výstav.³⁸ Ještě před vypuknutím druhé světové války tak měl Cheb pověst zahradnického města, kterou dokládalo také množství provozovaných květinových a zeleninových zahradnictví.³⁹

Význam tohoto prostoru, stejně jako budov na něm stojících, se s koncem druhé světové války vytratil. Nová pěvecká hala byla demontována ještě v průběhu války, převezena a znovu postavena na chebském letišti, sloužila jako výrobní hala až do osudného bombardování v roce 1945. Ve stejném roce byla demolována i budova Střelnice.⁴⁰ Vedle ní stojící budovy městských lázní, sloužící po roce 1948 jako prádelny pro vojáky z trojích kasáren ve městě, byly zbořeny v roce 1990. Promenádní cesta, existující od poloviny 19. století až do konce druhé světové války a vedoucí kolem řeky Ohře, zmizela stejně jako místní říční plovárna v 60. letech 20. století se vznikem přehradní nádrže Skalka.⁴¹ Ani výstavba přehrady však nezměnila zátopový charakter zdejšího prostoru, ten se proto v městském plánování stal nepodstatným a v průběhu času ho téměř neregulovaně obsadily skupiny nových obyvatel města. Prostor pak byl dlouhodobě využíván v souladu s jejich zájmy k zahrádkaření, rybaření a také sportovním aktivitám. V roce 2002, kdy začala být připravována první novodobá krajinná výstava, tak stála v území konání historických německých krajinných výstav nevhledná nafukovací tenisová hala obklopená tenisovými kurty a vedle nich zahrádkářská osada, zřízená bez povolení města a proto fungující bez jakýchkoliv pravidel. Prostor zarostlý náletovými křovinami a kopřivami byl na většině míst špatně průchozí a tak téměř nevyužívaný.

Krajinná výstava bez hranic Marktredwitz – Cheb/Eger 2006

Idea přeshraniční výstavy se zrodila v německé projekční kanceláři, kde pracoval český krajinný architekt původem z Chebu, už v roce 1994. Reálná možnost na uskutečnění tohoto projektu se naskytla až ve chvíli, kdy o konání krajinné výstavy začalo uvažovat vedení bavorského města Marktredwitz, vzdáleného od Chebu třicet kilometrů. Svoje šance na získání potřebných financí ze státního rozpočtu zvýšilo město Marktredwitz návrhem přeshraničního propojení výstavy s českým Chebem. Německé ministerstvo životního prostředí, které hodnotí předkládané koncepty krajinných výstav, posoudilo tuto ideu kladně. V roce 2002 byla mezi městy Marktredwitz a Cheb podepsána smlouva o pořádání historicky první přeshraniční česko-německé krajinné výstavy.

V Německu je pojem krajinná výstava terminus technicus, výstavy jsou nástrojem pro pojmenování a odstranění problémů ve vybraných zájmových územích města. Způsob organizace a přípravy projektů výstav je prověřený mnoha městy a mnoha lety zkušeností, a každé

37 Texty k výstavě *Historie krajinných výstav Chebu, 2013*. Archiv Turistického infocentra města Cheb.

38 SCHREINER, Lorenz (Ed.). *Kunst in Eger: Stadt und Land*. München; Wien : Langen-Müller, 1992, s. 188.

39 Historie krajinné výstavy. [cit. 18.1.2016]. Dostupné na internetu: <<http://www.cheb2016.cz/cz/historie>>

40 Texty k výstavě *Historie krajinných výstav Chebu, 2013*. Archiv Turistického infocentra města Cheb.

41 BOHÁČ, J. *Cheb...*, s. 68.

město má možnost na své krajinné výstavě pracovat s profesionálním týmem.⁴² Podpora je městům poskytována už ve chvíli, kdy teprve uvažují o veřejném prostoru vyžadujícím úpravy. Také projekt přeshraniční krajinné výstavy ve městě Marktredwitz byl od svého počátku přehledně naplánován a časově i personálně pevně ukotven. V ústředním libretu výstavy se promítalo přeshraniční zaměření. Vedení města se rozhodlo rekultivovat oblast bývalého parku u řeky Kössain, v jehož blízkosti stála nefunkční továrna na gobelíny. V rámci tohoto parku byly vybudovány Zahrady východu, které měly na české straně výstavy svůj protipól, Zahrady západu.⁴³ Projekt byl do života uváděn postupně týmem odborníků, vzešlým z architektonické soutěže. Doprovodný program, považovaný za stejně důležitou část výstavy jako byla samotná rekultivace území, vznikl ve stejném období a do jeho konceptu byly zapojeny občanské spolky, školy, zájmové organizace a v neposlední řadě také podnikatelé z města a jeho okolí. Výsledkem tohoto soustředěného a organizovaného úsilí byl vznik nového městského parku s přírodní plovárnou a několika sportovišti. Také bývalá továrna na gobelíny prošla rekonstrukcí a nově vzniklý prostor začal sloužit jako galerie s prezentací místní tradiční výroby gobelínů a místo pro pořádání koncertů či workshopů. Dnes po devíti letech od konání výstavy je možné říci, že krajinná výstava v Marktredwitz své původní ambice naplnila, ovšem s jistým omezením. Slabým místem projektu, které nebylo řešeno (a můžeme se jen dohadovat, že z finančních důvodů), se stalo rozdělení celého území železniční tratí na dvě části. Ta část plochy, která je blíže k městu, sportovními a volnočasovými aktivitami v průběhu letní sezony opravdu žije. Druhá část území, tzv. za kolejemi, je zdařile upraveným parkem, ovšem v režimu města se stala převážně průchozím územím.⁴⁴

Pochopit zdánlivý paradox, že ke zrodu myšlenky uspořádat v českém Chebu krajinnou výstavu došlo v Německu, nám umožnilo krátké seznámení s historií města. Cheb, i přes svoji dnes českou identitu, z análů německých krajinných architektů nezmizel. Veřejný prostor není samozřejmý a přirozený, jeho vznik a trvání podléhají komplexním procesům, vytvářeným záměrným i nezáměrným jednáním jednotlivých aktérů. Hledání soudobé tváře a identity místa, které má historicky danou zamýšlenou povahu, vyžaduje pozornost, věnovanou tomuto místu ještě před zahájením jakéhokoliv projektu jeho přetváření. Žadoucí je explicitní vyjádření kvalit daného místa tak, aby mohlo být vyzdvíženo to, co je zde unikátní. Stejně tak je žádané komunitní plánování, s reflexí názorů místních obyvatel, v součinnosti s občanskými iniciativami.⁴⁵ Tyto kroky je možné uskutečnit jen tehdy, existuje-li tým, který má jasnou vizi a strategické vedení. V Chebu, kde krajinná výstava byla od počátku projektem města koordinovaným projekční kanceláří, ale realizovaným prostřednictvím práce městských odborů, k veřejné debatě o povaze území připravovaného k rekultivaci nedošlo. Místu byl a priori určen koncept, který je platný pro německé krajinné výstavy a jako s takovým s ním bylo zacházeno. V přístupu hlavních projektantů výstavy zůstaly představy zde konaných německých výstav jako jeho sociální, významové a nemateriální složky. Prostor byl koncipován tak, aby nebylo nutné měnit zásadním způsobem krajinné členění.

42 Deutschen Bundesgartenschau-Gesellschaft mbH. [cit. 18.11.2015]. Dostupné na internetu: <<http://www.bundesgartenschau.de/>>

43 Gärten des Ostens. [cit. 21.11.2015]. Dostupné na internetu: <http://www.landschaftsplaner.com/p-006_garten-des-ostens-marktredwitz-2006.php>

44 Dokumentace krajinné výstavy v Marktredwitz. [cit. 18.11.2015]. Dostupné na internetu: <http://www.stewog.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=86&Itemid=82>

45 VLASÁK, Tomáš. Strategický plán rozvoje města Chebu z roku 2007 – má ještě dnes význam? In: *Strategie, urbanismus a architekt města*. Brno : Ústav územního rozvoje, 2014, s. 6.

Podíváme-li se na území chebské krajinné výstavy perspektivou Lefebvrových reprezentací,⁴⁶ tedy jako na prostor tvořený skrze městské plánování a zamýšlené urbanistické zásahy, prostor produkovaný a formovaný vlivem institucí, měli bychom vidět území promyšleně zasazené do celkového prostorového kontextu, ve kterém by v určitém časovém období působil výstavní areál s řízeným pohybem, pravidelným časovým režimem a omezeným vstupem. Na rozdíl od německého Marktredwitz však výstava v Chebu prošla úskalími, obvykle provázejícími nové neznámé ideje. Prvním a základním problémem se stalo financování výstavy, kdy pro tento způsob úpravy městského prostoru neexistoval vhodný dotační titul, kde by město mohlo požádat stát o spolufinancování. Tato okolnost způsobila, že původně plánované úpravy obou břehů řeky Ohře pod hradem byly omezeny pouze na břeh pravý.

Český pracovní tým začal být vytvářen v už běžícím procesu, po podpisu česko-německé smlouvy o konání výstavy. Obecná seznamovací pracovní setkání probíhala zpočátku v pozitivní atmosféře, zúčastnění aktéři, kterými byli zástupci politických stran v Chebu a úředníci městského úřadu, chápali, že výsledkem výstavy bude nadstandardně zvýšená kvalita městského prostoru. Připravená strategie dle německého vzoru zahrnovala všechny oblasti celého projektu, od výstavby centrální plochy, přes přemístění sportovišť stávajících a vybudování nových, včetně nové infrastruktury řešící kanalizaci v oblasti Poohří. Zahrnuta byla i obchodní strategie a marketing projektu.⁴⁷ Idea, tvořící jádro této strategie, že „Krajinná výstava bez hranic bude záležitostí nejenom vedení města, ale i většiny zastupitelů a občanů“⁴⁸ a to bude zárukou jejího úspěchu, však v průběhu výstavby a rekultivace území a ani při konání samotné výstavy neožila. Veřejnost se o projektu dozvěděla jako o akci, schválené na jednání městského zastupitelstva a teprve od této chvíle byla pravidelně informována o probíhajících úpravách a cílech, kterých má být dosaženo. To, co znamenalo pro organizátory zkvalitnění prostoru, vnímali především aktéři přímo dotčení úpravami jako násilné zrušení statu quo. Ve chvíli, kdy začalo jednání o odstranění tenisové haly s kurty a o dalších organizačních změnách v prostoru zahrádek, začal postup prací váznout. V atmosféře veřejného pobouření se dotčení sportovci a zahrádkáři snažili uhájit své postavení, přístup městského vedení začaly také napadat chebské projekční kanceláře. Negativně byla komentována spolupráce s německou projekční kanceláří, začaly být prosazovány „domácí“ podnikatelské záměry. Ve městě bylo založeno občanské sdružení, bránící svoje představy o krajinných úpravách. Na veřejné platformě se odehrával boj o názory i peníze. Po nějakou dobu se zdály být úpravy a zhodnocení veřejného prostoru téměř nedůležitými.

Také samotná organizace stavebních a rekultivačních prací se od německého přístupu lišila. Zatímco v Marktredwitz pracoval tým soustředěný na jediný cíl, kterým byla úspěšně dokončená úprava území a následná krajinná výstava, v Chebu stejnou činnost vykonávali městští úředníci, kteří měli výstavu jako přídavek ke své běžné práci. Celý proces brzdila nutnost schvalování finančních a organizačních záležitostí týkajících se výstavy městským zastupitelstvem. Měsíční intervaly mezi jednotlivými jednáními zastupitelstva znamenaly mnohdy úplné zastavení prací. S tím, jak postupně stavba v centrální oblasti pod chebským hradem začínala bránit dříve volnému průchodu územím, rostla i nevole běžných občanů. S instalací prvních plotů začalo být veřejně známé, že po dobu trvání akce se při vstupu do

46 LEFEBVRE, Henri. *The production of Space*. Malden : Blackwell Publishing, 1991, s. 438-439.

47 Krajinná výstava bez hranic Cheb - Marktredwitz 2006. [cit. 21.11.2015]. Dostupné na internetu: <<http://www.cheb.cz/krajinna-vystava-bez-hranic-cheb-marktredwitz-2006/d-165417>>

48 Krajinná výstava bez hranic Cheb - Marktredwitz 2006. [cit. 21.11.2015]. Dostupné na internetu: <<http://www.cheb.cz/krajinna-vystava-bez-hranic-cheb-marktredwitz-2006/d-165417>>

území bude platit. Tento fakt se stal klíčovým momentem následného bojkotu výstavy ze strany obyvatel města.

Obě krajinné výstavy, byly slavnostně zahájeny 24. května 2006. Zahájení v Chebu i v Marktredwitz se zúčastnilo množství českých a německých politických představitelů obcí, měst, regionů a obou států. Akce představovala symbiózu zemí Evropské unie a jako taková byla příkladem vzorové přeshraniční spolupráce. Doprovodný program naplánovaný na celou dobu trvání výstavy, tzn. do 24. září 2006, byl částečně koncipován takovým způsobem, aby existovala nabídka akcí neovlivněných jazykovou bariérou a mohlo tak docházet k vzájemným výměnám kulturních pořadů.

Hrdost, kterou obyvatelé Marktredwitz dávali veřejně najevo od samého počátku, tzn. od získání souhlasu a financí na pořádání krajinné výstavy, projeví také zakoupením permanentních vstupenek a následnými pravidelnými návštěvami německé i české výstavy. Chebané oproti tomu krajinnou výstavu za svou nepřijali. Tyto skutečnosti doložila evidence prodaných zvýhodněných vstupenek a permanentních karet na německé i české straně, která byla v rámci projektů podporovaných z evropských a státních peněz vedena v obou městech. Jednotlivé kulturní pořady konané v areálu chebského výstaviště trpěly po celou dobu konání krajinné výstavy slabou návštěvností. Teprve při příležitosti konání srpnových Valdštejských slavností, kdy vedení města Chebu vyhlásilo den otevřených dveří v areálu, se výstaviště zaplnilo tisíci Chebanů zvědavých na vzhled zrehabilitovaného území.

Další existenci území krajinné výstavy v Chebu po skončení samotné výstavy je možné představovat jako existenci prostoru za hranicí konceptů a reprezentací, jako veřejné prostředí, v němž se odehrávají každodenní sociální praxe a do nějž se promítají prostorové praktiky institucí i jednotlivců.⁴⁹ Původní zamýšlené obrazy místa se v této realitě změnily či posunuly do nové polohy a tím se otevřel reálný žitý prostor. Ten je dnes dále tvořený a formovaný produkcí obyvatel, mění se v závislosti na sociálních akcích, které ho naplňují a díky nimž nabývá nového významu. Ve chvíli, kdy samotná výstava s programem skončila, se odstraněním plotů a pokladen obnovila možnost nezaplatněného pobytu v nově upraveném parkovém prostředí. Dřívější sportoviště, zahrádky, ale i černá skládka a zarostlé břehy řeky využívané úzkým okruhem tenistů, zahrádkářů a rybářů, nemotivovaly k dalšímu využití. Změna, která nastala konáním krajinné výstavy, vytvořila z tohoto prostoru centrum volnočasových aktivit. Vznikla volná plocha pro pořádání akcí, lemovaná částí původní hradeb, vedle ní byl vybudován přírodní amfiteátr. Zprůchodněn byl hradební příkop, zprovozněna byla tři nová hřiště, dvě kavárny, oba břehy propojila lávka. Došlo k úklidu a úpravě břehů a založení nivního parku, který umožnil návštěvníkům přímější kontakt s řekou Ohří. Místo, přejmenované veřejným hlasováním na „Krajinku“, začali obyvatelé města s chutí využívat, nové komunikace, odpočinkové plochy, sportoviště a kavárny se staly součástí veřejného prostředí. Zkvalitnilo se propojení celého území s centrem i okrajovými částmi města, k tomu přispěla také nová, 50 km dlouhá cyklostezka, vedoucí až do Marktredwitz.

49 LEFEBVRE, H. *The production of Space...*, s. 435.

Obr. 1: Území pod chebským hradem v roce 2006.

Závěr

„(...) genius loci určitého místa nevytvářejí jen domy a pomníky, ale i místa setkávání lidí.“⁵⁰
 Při vytváření veřejného prostoru sehrála v Chebu svou úlohu specifická situace města z pohledu dějinných procesů. Manažer výstavy, chebský krajinný architekt, který byl u zrodu myšlenky přeshraniční krajinné výstavy, vysvětlil odlišné postoje českých a německých obyvatel kulturním vlivem: „Německá krajina měla vždy svou filosofii, byla komponována „zum Wandern.“ Cílem bylo jít odněkud někam, něco vidět, někoho potkat, občerstvit se. Tuto ideu zcela naplňovala původní promenádní cesta okolo Ohře. V Čechách krajinnotvorný i územní plán dlouho chyběl, v dobách socialismu bylo vše podřízeno ústřednímu direktivnímu plánování, které nenávratně narušilo městského prostředí i jeho vnímání. Německá společnost je vychovávána k poznávání, neutíká do izolace, jezdí, dívá se a spoluprožívá. Dlouhodobá uzavřenost české společnosti se odráží i v přístupu k tak všední záležitosti, kterou je trávení volného času v městském přírodním území.“

Chebané, bránící se organizovanosti, začali nové území poznávat a využívat až ve chvíli, kdy to mohl dělat každý sám, v čase, který si vybral a způsobem, který mu byl blízký. Německý koncept výstavy s pevně stanovenými pravidly a hranicemi těmto potřebám nevyhovoval. Veřejně neprezentované zůstaly pocity lidí, později vyjádřené v rozhovorech. U starší generace, která má své kořeny jinde, odrážely vnímání německé historie města a vliv záměrného

50 BOHÁČ, J. *Cheb...*, s. 65.

deformování historických dějů v dobách socialismu. Mladší Chebané už přijímají město jako své, mnozí ale byli ve škole ještě poučeni, že město bylo české už od dob Jana Lucemburského. Cheb, kterému chybí logika vývoje českých měst, se vlivem těchto skutečností opakovaně ocitá na hranici dvou světů. Přesto má dnes v rekultivovaném území Krajinky místo, kde se jeho obyvatelé setkávají a které vnímají jako svoje. Snad tedy přispěje k posílení jejich identity Chebanů.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- AMBROŽOVÁ, Zuzana. Veřejné prostory malých měst. In: *Urbanismus a územní rozvoj*, 2010, roč. XIII, č. 6, s. 14-20.
- AUGÉ, Marc. *Antropologie současných světů*. Brno : Atlantis, 1999, 128 s.
- BOHÁČ, Jaromír. *Cheb*. Praha : Paseka, 2008, 85 s.
- BOHÁČ, Jaromír. *Cheb – město*. Domažlice : Nakladatelství Českého lesa, 1999, 240 s.
- BOLDT, Frank. *Cheb, město evropských dějin. Esej o česko-německé koexistenci*. Praha : Paseka, 2010, 359 s.
- CLARK, Peter. Urbánní dějiny a zelený prostor. In: *Lidé města / Urban People*, 2010, roč. 12, č. 1, s. 135-146.
- CRESSWELL, Tim. *Place : A Short Introduction*. Maiden : Wiley-Blackwell, 2004, 168 s.
- Deutschen Bundesgartenschau-Gesellschaft mbH. [cit. 18.11.2015]. Dostupné na internetu: <<http://www.bundesgartenschau.de/>>
- Dokumentace krajinné výstavy v Marktredwitz. [cit. 18.11.2015]. Dostupné na internetu: <http://www.stewog.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=86&Itemid=82>
- Egerländer. [cit. 24.11.2015]. Dostupné na internetu: <<http://www.egerlaender.com/Geschichte/Egerland.htm>>; <www.egerlaender.cz>
- Gärten des Ostens. [cit. 21.11.2015]. Dostupné na internetu: <http://www.landschaftsplaner.com/p-006_garten-des-ostens-marktredwitz-2006.php>
- Historie krajinné výstavy. [cit. 18.1.2016]. Dostupné na internetu: <<http://www.cheb2016.cz/cz/historie>>
- Cheb 2013. [cit. 17.11.2015]. Dostupné na internetu: <<http://www.cheb2013.cz/cz/akce-cheb-2013/vystava-historie-krajinnych-vystav-v-chebu-23>>
- Interaktivní encyklopedie Cheb, časová osa. [cit. 20.10.2015]. Dostupné na internetu: <<http://encyklopedie.cheb.cz/cz/casova-osa>>
- Interaktivní encyklopedie Cheb, pěvecká hala. [cit. 18.1.2016]. Dostupné na internetu: <<http://encyklopedie.cheb.cz/cz/encyklopedie/pevecka-hala>>
- Krajinná výstava bez hranic Cheb - Marktredwitz 2006. [cit. 21.11.2015]. Dostupné na internetu: <<http://www.cheb.cz/krajinna-vystava-bez-hranic-cheb-marktredwitz-2006/d-165417>>
- KUBŮ, František. *Chebský městský stát*. České Budějovice : Veduta, 2006, 212 s.
- LEFEBVRE, Henri. *The production of Space*. Malden : Blackwell Publishing, 1991, 464 s.
- LOZOVIUK, Petr. Němečtí vystěhovalci v českých zemích a jejich jazykové ostrovy v Jihovýchodní Evropě. In: *Češi v cizině*. Praha : ÚEF AV ČR, 1998, s. 39-87.
- MUSIL, Jirí. Vývoj a plánování měst ve střední Evropě v období komunistických režimů. In: *Sociologický časopis*, 2001, roč. 37, č. 3, s. 275-296.
- NEŠPOR, Zdeněk. *Reemigranti a sociálně sdílené hodnoty. Prolegomena k sociologickému studiu českých emigračních procesů 20. století se zvláštním zřetelem k západní reemigraci 90. let*. Praha : SÚ AV ČR, 2002, 95 s.
- POSPĚCH, Pavel. Městský veřejný prostor: interpretativní přístup. In: *Sociologický časopis*, 2013, roč. 49, č. 1, s. 75-100.
- RICKERT, Alexej. *Evaluierung von Landesgartenschauen – das Beispiel BadNauheim*, s. 19. [cit. 17.11.2015]. Dostupné na internetu: <<http://www.unigiessen.de/cms/fbz/fb07/fachgebiete/geographie/bereiche/raumstadtgeographie/dateien/diplomarbeitrickert>>
- SCHMID, Sighard A. Sind Gartenschauen zukunftsfähig? [cit. 27.1.2016]. Dostupné na internetu: <http://www.bdla.de/pdf/bdla_gartenschauen_200305.pdf>

- SCHREINER, Lorenz (Ed.). *Kunst in Eger: Stadt und Land*. München; Wien : Langen-Müller, 1992, 643 s.
- THRIFT, Nigel. Space : the fundamental stuff of human geography. In: VALENTINE, Gill et al. *Key concepts in geography*. London : SAGE Publication, 2003, s. 95-107.
- TUAN, Yi-Fu. Humanistic Geography. In: *Annals of the Association of American Geographers*, 1976, roč. 66, č. 2, s. 266-276.
- VLASÁK, Tomáš. Strategický plán rozvoje města Chebu z roku 2007 – má ještě dnes význam? In: *Strategie, urbanismus a architekt města*. Brno : Ústav územního rozvoje, 2014, 45 s.